

Такризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Раҷабова Марям Садриддиновна таҳти унвони «Ҷойгоҳи пораҳои манзум дар рисолаҳои мансури ирфонӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик. Душанбе, 2019, -189 с.

Адабиёти ирфонӣ шохаи муҳим ва муассиру тавоноии адабиёти форсии тоҷикӣ мебошад, ки бо намунаҳои баланду рафеи худ дар анвои гуногуни адабӣ зухур намудааст. Орифон ва аҳли тасаввуф ҳамеша барои баёни равшантару муассири таълимоти хеш аз адабиёти бадеӣ, хоса ашъори таъсиргузори худ ва адибони дигар суд мечустанд ва шунавандагони маҷолиси онҳо, ки асосан оммаи мардум буданд, баргузидани жанрҳои нисбатан халқӣ ва оммавӣ аз тарафи онҳо амре табиӣ ва мантиқӣ мебошад.

Дар ҳамин замина таълифи рисолаи илмӣ барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.01.01-адабиёти халқҳои мамолики хоричӣ (адабиёти форсӣ) дар мавзӯи «Ҷойгоҳи пораҳои манзум дар рисолаҳои мансури ирфонӣ» аз тарафи унвонҷӯ Раҷабова Марям Садриддиновна шоистаи таҳсин ва тақдир буда, гоме устувор дар роҳи таҳқиқи ин мавзӯъ дар адабиёти ирфонӣ дар умум ва баррасии ашъори мустаъмал дар рисолаҳои мансури форсии тоҷикӣ дар асрҳои XI-XIII бахусус мебошад. Муаллифи рисола барои таҳқиқи ин мавзӯъ ба ҳалли масоили зер ҳиммат ғумоштааст: таҳқику баррасии ашъори мавҷуд дар «Мирсод-ул-ибод»-и Наҷмуддини Розӣ ва «Тамҳидот»-и Айнулқузоти Ҳамадонӣ ва таснифу таҳлили мавзӯӣ ва бадеии онҳо; муайян ва мушаххас намудани ҷойгоҳи шеър дар «Кашф-ул-асрор»-и Рашидуддини Майбӯдӣ; истифода ва корбурди сачъ дар рисолаҳои тасаввуфии асрҳои XI-

XIII; мавқеи навъи адабии рубоӣ дар рисолаҳои мансури дар ин асрҳо; муайян кардани нақшу нуфузи анвои шеърӣ рисолаҳои таълимӣ, ахлоқӣ ва ирфонӣ асрҳои XI-XIII форсии тоҷикӣ, анвои муравваҷи адабӣ дар ин шоҳаи адабиёт ва истиқболи сӯфия аз ашъори равону муассир барои баёни матолиби ирфонӣ. Агарчи дар робита бо адабиёти ирфонӣ таҳқиқоти фаровоне дар тамоми марказҳои эроншиносӣ шарқшиносӣ кишварҳои дунё ба ҷоп расидаанд, аммо роҷеъ ба масъалаҳои ёдшуда таҳқиқоте алоҳида ва монографӣ сурат нагирифтааст. Муаллиф дар қисмати муқаддимаи диссертатсия роҷеъ ба вачҳи баргузидани мавзӯ, арзиши илмӣ он, пешинаи таҳқиқу баррасии он дар адабиётшиносӣ ватанию хориҷӣ, навигарҳои таҳқиқоти хеш, сарчашмаҳои таҳқиқот, раившҳои таҳқиқ, арзишҳои амалӣ ва назарии рисола баҳс ороस्ताаст. Вале дар ҳамин қисмат доир ба масоили таҳқиқи матнҳои умда ва муҳимми осори гузаштаи мо сухан ронда иброз медорад, ки “нигоҳ аз манзари тоза ба падидаҳои адабӣ, аз ҷумла осори адабии куҳан, матнҳои форсии адабӣ бо ҳадафи ҷилва додани таҳқиқоти омӯзишӣ, барои арзаии муносиб ба муҳотабон, агар ба тавлиди илм ҳам набошад, ба тавзеҳи илм аст. Назари тоза метавонад матнҳои ҳазор сол қаблро бо баёни мутааллиқи он даврон ба назари хонанда ҷилва диҳад ва дар тарбияи маънавии инсон таъсиргузор бошад” (сах.9). Тавбам бо масоили фавқуззикр муҳаққиқ вазифаҳою аҳдофи хешро дар тадқиқи мавзӯ таъкид кардааст, ки он аз муайян намудани ҷойгоҳи порчаҳои манзум дар осори мансур, хусусан, ашъоре, ки дар асарҳои даврони пурмахсули рушд ва такомули адабиёти ирфонӣ, истифодаи фаровони ашъори дорои мазомини ахлоқӣ ва тарбиятӣ иборат ва дар воқеъ сазовори диққат ва омӯзиш аст.

Боби аввали диссертатсия «**Назми ирфонӣ дар адабиёти асрҳои XI-XIII**» фарогири се фасл мебошад. Дар фасли аввали боби нахустини рисола масъалаҳои таърихи пайдоиши назми орифона, сабабҳои

интишориосори илмиву ирфонӣ дар давраи мавриди назар, заминаи вуруди назм ва ё осори ирфонӣ дар осори адабӣ ё худ адабиёти ирфонӣ баррасӣ шудааст. Бино ба андешаи муаллифи рисола ба вучуд омадани шароити иҷтимоии хос дар асрҳои XI- XIII гароиш ба мавзӯҳои ирфонӣ дар адабиёт ба зухур мерасад ва ин падида боиси ба миён омадани осори қобили тавачҷуҳе дар заминаҳои ирфон ва тасаввуф мегардад. Дар ҳамин фасл дар бораи вазъи иҷтимоии асрҳои XI-XIII ва бозтоби он дар осори мансури ирфонии ин давра маълумот дода шудааст. Масъалаи пайдоиш ва нуфузу таъсири ашъори форсӣ ба матни асарҳои мансури ирфонӣ асоси ин фаслро ташкил дода, муаллифон бо мақсади расонидани паёми худ ба мухотабони хеш аз каломии бадеӣ, хосса шеър, ки дар сиришти мардум метавонад нақш дошта бошад, истифода кардаанд.

Фасли дигари боби якум «**Таъсири назми сӯфияна ба адабиёти форсии тоҷикӣ**» унвон дошта дар он аз истифодаи сӯфия аз каломии манзум барои тарвиҷу тарғиби ақидаҳо ва андешаҳои таълимӣ ва ирфонии онҳо сухан рафтааст. Бо вуруди ашъор ба мутуни мансури ирфонӣ мазмуну мухтаво ва таркибу сохти ин навъ осор рангу ҷилои тоза ва таровати хоше ба худ касб карда, барои мутолиакунандагон ҷолиб мегарданд. Маълум аст, бо истифода аз ашъор забону баёни асарҳои мансур равону ҳамвор гардида, фасохату ғиноии балоғати онҳо афзун мешавад. Дигар аз таъсироти мусбати ин падида дар он зоҳир мегардад, ки мазмунҳои ирфонӣ ва тасаввуфӣ бо забони хос, на маъмулӣ ироа мегарданд ва дар асрҳои дигар ба забони рамзӣ табдил меёбад. Шеър барои баён намудани мазмунҳои ирфонӣ ва таълимии сӯфия аз ҷойгоҳи вижа бархурдор ва дар интишору густариши афкори тарбиявии он мавқеи сазовор пайдо мекунад.

Дар фасли сеюми боби якум таҳти унвони «**Мазмунҳои ирфонӣ дар қолаби рубоӣ**» дар бораи нақшу мавқеи ин пуркорбурдтарин навъи адабӣ дар асарҳои мансури ирфонӣ сухан рафтааст. Рубоӣ дар осори ирфонии форсӣ аз ибтидои пайдоиш хузури комилу нуфузи вофир дар таҳаввулу тараққии ин гуна асарҳо доштааст. Дар рисола бо намунаҳои зиёде аз

сӯфиёни рубоисаро ва барои нишон додани нақши ин навъи шеърӣ дар адабиёти ин асрҳо изҳори назар шудааст. Дар идомаи мавзӯ оид ба истифода аз рубоӣ дар «Мирсод-ул-ибод»-и Начмуддини Розӣ, «Тамҳидот»-и Айнулқузот ва «Кашф-ул-асрор»-и Шайх Рашидуддини Майбудӣ, ки дар хилоли мутуни мансур барои таъйиду таъйини ақидаҳои баёншуда омадаанд, андешаҳои муаллиф ироа гардидаанд. Навъи адабии рубоӣ барои ибрази ақидаҳои таълимӣ ва шариатии аҳли тасаввуф мувофиқу муносиб ҳам бошад, ифодаи мафҳумҳо ва ҳолоту таҷрибаҳои ҳиссии онҳо бо ба коргирии унсурҳои балогати сухан омили асосии истифода аз имкониятҳо ва зарфиятҳои забонии ин осор шудааст.

Дар боби дуёми диссертатсия, ки **«Чойгоҳи иораҳои манзум дар осори мансури ирфонии «Мирсод-ул-ибод», «Тамҳидот», «Кашф-ул-асрор»** номгузорӣ шудааст, дар се фасл аз мушаххас намудани чойгоҳи шеър дар се асари калидии ирфонии асрҳои XI-XIII ба тафсил сухан рафта, мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Навъи адабии рубоӣ дар «Мирсод-ул-ибод» ҳамчун жанри ифодагари афкори мардумӣ барои ифодаи назокатҳои ҳиссии муаллиф ва эҳсосоти дарунии ӯ истифода гардидааст, ки аз вижагиҳои ин навъ сар задааст.

Ҳамин гуна аст вазъи истифода ва коргирӣ аз пораҳои манзум дар ду асари дигар «Тамҳидот» ва «Кашф-ул-асрор», ки вобаста ба ниятҳо ва ҳадафҳои муаллифони онҳо каломии манзум дар хидматашон будааст ва таъсиру нуфузи суханони бо шеър ороишёфта назди арбоби сӯфия аз арзишу чойгоҳи хос бархурдор будааст, мисли рубоии зер аз Айнулқузот:

Эй он ки ҳамеша дар ҷаҳон мепӯйӣ,
Ин саъй туро чӣ суд дорад, гӯйӣ?
Чизе ки ту чӯёи нишони ӯйӣ,
Бо туст ҳаме, ту ҷои дигар чӯйӣ

Боби охири диссертатсия «Нақши рамзофарини пораҳои манзуми осори манзуми осори мансури форсии тоҷикӣ дар асарҳои XI-XIII» унвон дошта, фасли аввал «Шеърӣ сӯфиёна ва таҷаллии он аз анвори матнҳои муқаддас (Қуръону аҳодис)» номгузорӣ ва осори дар ҷавҳари зикршуда дар ин замина баррасӣ шудааст.

Фасли дуюми боби сеюм «Талмех дар осори мансури ирфонии асарҳои XI-XIII» бахшида шуда, муаллиф бар он аст, ки аз санъатҳои истифодашуда дар абъти мустаъмал дар рисолаҳои мансури ирфонӣ талмех басомади бештар аз дигар ороҳои адабӣ Ниҳоят масъалаҳои таълиму тарбияти инсон тавассути ашъор ва ба ин васила таъмини ташаккули инсон муҳтавои фасли сеюми боби сеюмро ташкил додааст. Аксари орифон дар ашъори андаки хеш нисбат ба вазъи иҷтимоии ҷомеа, муносибат бо ҳокимони замонашон ва носозгорҳои мавҷуд дар ҷомеа бетафовут набуданд, балки бо суҳанони манзум дар осори мансур ба тарғибу ташвиқи адолат ва риояти баробарии иҷтимоӣ талош кардаанд. Аз ин рӯ, ба таҳлилу баррасии он таваҷҷуҳ ва ҳиммат ғумошта шудааст.

Дар хулоса натиҷагирҳои муаллифи рисола аз таҳқиқи мавзӯи пешниҳод шудааст, ки илмӣ ва мӯътамад ба назар мерасанд.

Дар баробари муваффақиятҳо дар рисолаи Муҳаммадризои Ризоӣ баъзе нуқсонҳо низ ҷой доранд, ки рафъ намудани онҳо боиси беҳбудии сифати тадқиқот хоҳад буд:

1. Дар рисола ашъори мундариҷа дар асарҳои мансури ирфонӣ аз нигоҳи мансубият ба муаллифи асар ва шоири дигар таснифот карда нашудааст.

2. Баъзе намунаҳои шеърӣ, ки муаллиф онҳоро чун рубоӣ таҳлил кардааст, рубоӣ нестанд. Мисли ин байтҳо:

Олуда шуд ба ҳирси дирам ҷони олимон

В-ин хорӣ аз газоф бад-эшон намерасад.

Дардову ҳасрато, ки ба поён расид умр,

В-ин ҳирси мурдарег ба поён намерасад (сах.47).

3. Нахустин шоири ориф дар диссертатсия (саҳ.22) Бобо Тоҳири Урён доништа шудааст, ки саҳҳеҳ намебошад.
4. Дар диссертатсия дар баъзе саҳифаҳо(саҳ.42) такрори фикр дида мешавад, ки барои рисолаи илмӣ ҷоиз намебошад.

Камбудихои зикр гардида ҳусни рисоларо намекоҳонанд ва рисола дар сатҳи илмии зарурӣ навишта шудааст ва муаллифи он дорои лаёқату шоистагии илмӣ ва сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология буда, рисола ба талаботи КОА назди Президенти ҚТ барои рисолаҳои номзадӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01- Адабиёти тоҷик ҷавобгӯ мебошад. Фишурдаи рисола ва мақолаҳои нашр кардаи муаллиф мухтавои рисоларо ифода мекунанд.

Ализода Саидхоҷаи Саидумар,
Мудири шуъбаи нусхашиносӣ ва
тавсифу таҳияи мероси хаттии
Маркази мероси хаттии Академияи
илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илми филологӣ

Имзои Ализода Саидхоҷаи Саидумарро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи кадрҳои Маркази мероси хаттии Академияи
илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон С. Субҳонов

Нишонӣ: ш. Душанбе, кӯчаи Хусейнзода, 35

29.08.2019с.

